

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94(438):[316.3:061.2]

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/4.13>

Ісхакова А.В.

Харківський національний
педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛЬСЬКИХ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОЇ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ КРАЇНИ

У статті досліджується трансформація діяльності польських неурядових організацій у 1990-х – на початку 2000-х рр., що стало можливим у результаті падіння комуністичного режиму в країні, а це, у свою чергу, створило сприятливі умови для розвитку громадянського суспільства. Діяльність польських НУО у досліджуваній період стала важливим чинником у відстоюванні громадянських прав та свобод. Деякі неурядові організації активно включилися у політичні процеси. Важливим з точки зору налагодження діалогу між офіційною владою та неурядовим сектором в країні став період початку 2000-х рр., коли відбувається становлення загальної моделі співпраці польських НУО з органами публічної влади. У 2003 р. прийнято Закон «Про діяльність суспільного блага і волонтеріат», який регламентує сферу обов'язкової співпраці органів публічної адміністрації з недержавними організаціями для вирішення соціально вагомих завдань.

Багато НУО зосередилися у цей час на громадянській освіті та просвітницькій діяльності, організовуючи освітні програми, тренінги, академічні обміни, стажування, інформаційні кампанії, майстер-класи тощо. Польські НУО долучилися до підтримки вразливих груп населення, надаючи соціальну, медичну допомогу, психологічну підтримку. Екологічні фундації продовжували свою діяльність з охорони навколишнього середовища та природи, ініціюючи проекти зі збереження біорізноманіття та боротьби із забрудненням. Деякі незалежні товариства займалися гуманітарною допомогою, як на державному, так і міжнародному рівнях. Польські НУО стали ключовими акторами розбудови громадянського суспільства і вплинули на багато сфер суспільного життя, включаючи політику, соціальну діяльність, освіту, науку, культуру, екологію. Вони відігравали і продовжують відігравати важливу роль у формуванні сучасного польського громадянського суспільства, сприяючи його розвитку та активності.

Ключові слова: Польща, громадянське суспільство, неурядові організації, демократичні цінності, трансформація.

Постановка проблеми. Після падіння комуністичного режиму у Польщі розпочинається процес демократизації, важливою складовою якого стала і зміна політичної культури суспільства. Польща обрала курс на будівництво незалежної, демократичної, соціальної та правової держави. Необхідною умовою для успішної демократизації стало також налагодження ефективної співпраці з інститутами громадянського суспільства, неурядовими організаціями зокрема. Варто зауважити, що політична мобілізація польського суспільства у 1980-ті рр. відбувалася на фоні глибоких соціально-політичних та економічних кризових явищ. Важливою передумовою падіння комуністичного режиму в країні стало заснування і діяльність «Солідарності» («Solidarność») – незалежної профспілки робітників, створеної у вересні 1980 р. Багато в чому саме ця організація стала символом опозиції проти комуністичного режиму, а вимоги «Солідарності» об'єднали під її гаслами мільйони людей.

Після 1989 р. міжнародні і польські неурядові організації та фундації відіграли важливу роль у трансформації суспільно-політичного життя країни. Відродження політичного плюралізму стало поштовхом до формування польських незалежних громадських організацій, функціонування яких у радянські часи було жорстко централізованим, а

діяльність обмежена культурними, екологічними напрямками роботи. У цей період недержавні організації, започатковані творчою інтелігенцією, звертають свою діяльність переважно до політичної сфери. Не зважаючи на свою аполітичність, більшість організацій польського третього сектору виконували важливу функцію громадського контролю, активно брали участь у процесі вироблення державної політики, формуючи суспільну думку та забезпечуючи зворотній зв'язок між державою і суспільством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз історіографії та джерельної бази проблеми свідчить про те, що діяльність польських неурядових організацій як предмет дослідження цікавила в основному політологів, соціологів та правознавців. Дані дослідження констатують активізацію і діяльність організацій третього сектору в країні у царині взаємодії громадянського суспільства і держави, вивчають їх форми і методи роботи, ціннісні орієнтації, форми впливу на державу, прогнозують їх подальший розвиток [1, 2, 3, 4, 5]. На думку дослідників, діяльність польських НУО у цей період була орієнтована на закладення основ майбутньої співпраці Польщі з країнами-сусідами, її поступові у напрямку до європейської інтеграції, будівництва громадянського суспільства, культурного розвитку і т. д.

Метою статті є аналіз трансформації діяльності польських неурядових організацій у 1990-х – на початку 2000-х рр. в умовах постсоціалістичної демократизації.

Виклад основного матеріалу. Після 1989 р. правові основи діяльності неурядових організацій у Польщі зазнали істотних змін, оскільки існуюча на той час законодавча база була або недосконалою, або застарілою. Було вироблено надзвичайно важливі правові засади функціонування неурядового сектору в країні. Так, 7 квітня 1989 р. прийнято Закон «Про товариства» (Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach), який проголошував створення умов для повної реалізації свободи об'єднань, надання громадянам можливості мати рівні права, незалежно від поглядів чи переконань, брати активну участь у громадському житті [7]. Відтепер функціонування організацій громадянського суспільства у Польщі було можливе у формі асоціацій або фондаций. Гарантії функціонування неурядових організацій було закріплено також в Конституційному акті 1992 р. Ст. 58 Конституції Республіки Польща 1997 р. гарантувала свободу асоціацій.

Надзвичайно важливе значення мало прийняття Закону від 24 квітня 2003 р. «Про діяльність суспільного блага і волонтерат» («Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie») [6], у якому вперше з'являється не тільки юридичне визначення поняття «неурядова організація», а й регламентуються правові основи системної співпраці місцевих органів влади з організаціями третього сектору з метою вирішення соціально вагомих завдань [1, с. 104]. Законом було створено належні організаційно-фінансові умови для розвитку громадських організацій у Польщі [2, с. 182].

Досліджуючи процес налагодження діалогу між офіційною владою та неурядовим сектором в країні, вироблення нормативно-правової бази діяльності НУО, можемо відзначити, що цей процес був досить мінливим, але позначився як на функціонуванні неурядового сектору в країні, так і на трансформації його місії і ролі у польському суспільстві у досліджуваний період.

Так, протягом 1989–1993 рр. виникає можливість створення простору для певних громадських ініціатив. На цьому етапі відзначається динамічний розвиток інфраструктури польського третього сектору. Дійсно, за даними асоціації KLON/JAWOR (організації, що підтримує та досліджує неурядові організації в Польщі) перша половина 1990-х рр. позначена вражаючим кількісним зростанням НУО. Зокрема наприкінці 1989 р. в цілому було зареєстровано 289 фондаций, у 1990 р. – 862, 1991 р. – 998, 1992 р. – 1115, 1993 р. – 740, 1994 р. – 425, 1995 р. – 310 [4, s. 53-54]. Однак, характерною рисою функціонування польського неурядового сектору у ці роки була не стільки наявність значної кількості організацій, скільки те, що вони практично не мали жодних зв'язків із органами публічної влади в країні.

У 1993 – 1997 рр. простежується певний спад у розвитку польського третього сектору. Характерним для цього періоду була відсутність чіткої виразної політики правлячої коаліції Союзу демократичної лівиці (SLD) – Польської селянської партії (PSL) по відношенню до неурядових організацій. Крім цього, фіксується і зниження політичної активності польських громадян. Дослідники пояснюють це певним розчаруванням поляків у результатах реформ, які не призвели до швидкого підвищення рівня їхнього життя. Серед деяких польських громадян усталилося переконання, що вони жодним чином не впливають на політику в державі, оскільки влада ніяким чином не реагувала на громадську думку [2, с. 178].

У 1997–2001 рр. правляча в цей час коаліція партій Акція Виборча «Солидарність» (AWS) – Союз Свободи (UW) ініціювала проведення ряду реформ соціального забезпечення, охорони здоров'я, державного управління та освіти. Однак до цього процесу знову не було залучено місцеві НУО.

Важливим з точки зору налагодження діалогу між офіційною владою та неурядовим сектором в країні є період 2001–2004 рр., коли відбувається становлення загальної моделі співпраці польських НУО з державною владою, зокрема на фоні широкого залучення неурядових організацій до проведення інформаційних, просвітницьких кампаній, які мали висвітлювати переваги інтеграції Польщі до Європейського Союзу. Значимою подією цього періоду стало прийняття Закону від 24 квітня 2003 р. «Про діяльність суспільного блага і волонтерат» та включення Республіки Польща 1 травня 2004 р. до ЄС. Відповідно до закону, Польська держава зобов'язувала органи публічної влади обов'язково створювати програми співпраці з неурядовими організаціями. Слід зауважити, що системна співпраця між ними розпочалася ще з середини 1990-х рр. спочатку у Гданську, Гдині, Сопоті, тобто у північно-західному регіоні Польщі, де особливо відчувався вплив західноєвропейської культури. Результатом такої співпраці стало ефективне підвищення компетенції працівників як органів місцевого самоврядування, так і неурядових організацій у сфері реалізації місцевих програм, спрямованих на розв'язання суспільно-політичних, соціально-економічних або культурних проблем, а також формування стратегій розвитку адміністративно-територіальних одиниць Польщі – від окремого населеного пункту до воєводства.

Сьогодні польські неурядові організації активно діють практично у всіх сферах суспільного життя як в країні, так і за кордоном. Вони намагаються заповнити пробіли в публічній системі охорони здоров'я, освіти, соціальних послуг, культури. Саме тому їх існування таке важливе для покращення якості життя громадян. Накопичивши багатий досвід проєктів в окремих сферах, польські неурядові організації охоче діляться ним із партнерами з інших країн. Причому не тільки за допомогою освітніх подорожей, спрямованих на обмін досвідом, але і за допомогою інформаційної діяльності.

Неурядові організації Польщі у 1990-х – на початку 2000-х рр. часто не обмежувалися тільки однією сферою діяльності. Серед них найбільш пріоритетними були:

– охорона здоров'я, соціальний захист (Польський Червоний Хрест (Polski Czerwony Krzyż), Польська Гуманітарна Акція (Polska Akcja Humanitarna), Польська Медична Місія (Polska Misja Medyczna), Товариство МОНАР (Stowarzyszenie MONAR));

– наука і освіта (Фундація польської науки (Fundacja na rzecz Nauki Polskiej), Фундація Польсько-Чехо-Словацької Солидарності (Fundacja Solidarności Polsko-Czesko-Słowackiej), Польсько-Американська Фундація Свободи (Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności));

– культура і мистецтво (Товариство культурної спільноти «Боруссія» (Stowarzyszenie Wspólnota Kulturowa «Borussia»), Товариство ім. Едіт Штайн (Towarzystwo im. Edyty Stein));

– екологічна просвіта, захист навколишнього середовища (Польська зелена мережа (Polska Zielona Sieć), Клуб «Гая» (Klub «Gaja»), Фундація «EkoRozwoju»);

– захист прав людини. Великий крок було зроблено у сфері утвердження прав і свобод людини й громадянина як однієї із основ та гарантій функціонування дійсно громадянського суспільства в країні. Так, ґрунтовну діяльність з цього приводу започаткували або продовжили з 1989 р. на легальній основі Гельсінська фундація прав людини (Helsinki Fundacja Praw Człowieka), Польське представництво «Міжнародної Амністії» (Amnesty International Polska). Шляхом моніторингу діяльності уряду, інформування широкого загалу, консультування населення вони відслідковували вплив прийнятих рішень та їх реалізацію на стан справ у сфері прав людини, результатом чого стало поліпшення польської нормативно-правової бази та ратифікація Польщею цілої низки договорів і міжнародних контрольних процедур;

– розбудова громадянського суспільства, європейська інтеграція, розвиток місцевих громад (Фундація «Nowy Staw», Польська фундація ім. Роберта Шумана (Polska Fundacja im. Roberta Schumana), Фундація ім. Стефана Баторія (Fundacja im. Stefana Batorego), Польсько-Американська Фундація Свободи (Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności), Фундація «Semper Polonia») тощо.

Найбільш популярними формами діяльності були: організація навчальних програм, учбових візитів, стажувань, програм обміну; надання стипендій для студентів і науковців; проведення конференцій і семінарів, фестивалів та організація інших культурних заходів; надання грантів тощо.

Висновки. Таким чином, після падіння комуністичного режиму польські неурядові організації пережили значну трансформацію, розширивши свою роль та функції. Цей період характеризувався великими змінами в польському суспільстві, політиці та громадянському секторі. Серед ключових аспектів трансформації діяльності польських НУО можемо виділити наступні. По-перше, це розширення свободи дій. Падіння комуністичного режиму відкрило нові можливості для польських недержавних організацій у вільному вираженні своїх поглядів і діяльності без переслідувань чи обмежень. Організації стали діяти більш відкрито і активно в демократичних умовах. По-друге, багато НУО стали брати активну участь у політичних процесах у ролі важливих учасників громадянського суспільства. Вони сприяли створенню нових політичних партій і рухів, впливали на ухвалення законодавства і захищали права та свободи польських громадян. По-третє, це безпосередньо сам розвиток неурядового сектору. В умовах постсоціалістичної трансформації польські НУО

отримали більше можливостей для фінансування своєї діяльності. Вони стали активно залучати гранти від міжнародних та національних донорів, що дозволило їм розширювати свої проекти та ініціативи. По-четверте, співпраця з органами влади. Деякі неурядові організації встановили партнерські стосунки з урядом і стали співпрацювати над вирішенням соціально вагомих проблем та завдань в країні. По-п'яте, польські НУО стали більш активними на міжнародній арені, співпрацюючи з іншими міжнародними та неурядовими організаціями.

Отже, після падіння комуністичного режиму в Польщі, польські неурядові організації стали ключовими акторами громадянського суспільства і вплинули на багато сфер суспільного життя, включаючи політику, соціальну діяльність, освіту, науку, культуру, екологію тощо. Вони відігравали і продовжують відігравати важливу роль у формуванні сучасного польського громадянського суспільства, сприяючи його розвитку та активності.

Список літератури:

1. Лесняк В.Ю. Система співпраці між державними органами, місцевим самоврядуванням та громадськими організаціями в сучасній Польщі. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2022. № 4 (55). С. 100–110.
2. Політичні трансформації у країнах Центральної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть: Навчальний посібник / Упоряд. М. Лендзел. Ужгород: Ліра, 2016. 464 с.
3. Nowy model świadczenia usług publicznych – współpraca administracji publicznej z trzecim sektorem: wyzwania, przeszkody, dobre praktyki: jubileusz dziesięciolecia WSAP: międzynarodowa konferencja, Łódź, 20 maja 2005 / Pod red. Tomasza Mordela. Łódź: Wyższa Szkoła Administracji Publicznej, 2005. 147 s.
4. Organizacje pozarządowe w społeczeństwie obywatelskim / Pod red. Małgorzaty Załuskiej i Jerzego Boczonja. Katowice: Śląsk, 1998. 178 s.
5. Rocznik Lubuski. Tom XXIX, CZ. I. Wartości i interesy a społeczeństwo obywatelskie / Pod redakcją Mariusza Kwiatkowskiego. Zielona góra, 2003. 329 s.
6. Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 2003. №96. P.873. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20030960873/T/D20030873L.pdf>
7. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 roku (z późn. zmianami). Prawo o stowarzyszeniach. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1989. Nr 20. Poz. 104. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19890200104/O/D19890104.pdf>

Iskhakova A.V. TRANSFORMATION OF THE ACTIVITIES OF POLISH NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN THE CONTEXT OF POST-SOCIALIST DEMOCRATIZATION OF THE COUNTRY

The article examines the transformation of the activities of Polish non-governmental organizations in the 1990s and early 2000s, which became possible as a result of the fall of the communist regime in the country, and this, in turn, created favorable conditions for the development of civil society. The activities of Polish NGOs during the study period became an important factor in defending civil rights and freedoms. Some non-governmental organizations are actively involved in political processes. Important from the point of view of establishing a dialogue between the official authorities and the non-governmental sector in the country was the period of the early 2000s, when the formation of a general model of cooperation between Polish NGOs and public authorities took place. In 2003, the Law «On Public Good Activities and Volunteering» was adopted, which regulates the sphere of mandatory cooperation of public administration bodies with non-governmental organizations to solve socially important problems.

At this time, many NGOs focused on civic education and awareness-raising activities, organizing educational programs, trainings, academic exchanges, internships, information campaigns, workshops, etc. Polish NGOs joined the support of vulnerable groups of the population, providing social, medical and psychological support. Environmental foundations continued their activities to protect the environment and nature, initiating projects to preserve biodiversity and combat pollution. Some independent societies were involved in humanitarian aid, both at the national and international levels. Polish NGOs have become key actors in the development of civil society and have influenced many spheres of public life, including politics, social activities, education, science, culture, and the environment. They have played and continue to play an important role in the formation of modern Polish civil society, contributing to its development and activity.

Key words: *Poland, civil society, non-governmental organizations, democratic values, transformation.*